

РЕЦЕНЗІЇ. ВІДГУКИ. ВРАЖЕННЯ

УДК 821.161.2

Людмила РОМАЩЕНКО

РОЗДУМИ З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ:
ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАН ЛЕ

Відомо: пером кожного письменника водить час. Буває, читаєш твір навіть кількарічної давності і вже відчуваєш дистанцію часу, невідповідність між авторським замислом і реальними обставинами доби, так що твір набуває ознак утопічності. Про печать часу мають пам'ятати дослідники, аналізуючи явища літературного процесу, бо іноді під приводом переоцінки творчості того чи іншого митця (процес закономірний, але потрібно, щоб цей перегляд відбувався задля об'єктивнішої оцінки явищ, а не заради кон'юнктури на новий кшталт) навішуються образливі ярлики.

У такий спосіб в опалу потрапив Іван Ле, якому пред'являють суворі обвинувачення: псевдокласик, типовий представник соцреалізму, котрий у своїх перших творах змальовував образи комуністів, комсомольців, незаможників, а 1934-го, після „Голодомору”, писав про квітучі українські села. Закидають йому й „активну участь у боротьбі з ворожими концепціями в мистецтві й буржуазним націоналізмом”, негативне ставлення до літературних побратимів, особливо молодих, які поповнювали ряди Спілки („за весь вік він не написав жодної позитивної рецензії” (Ю. Мушкетик), і навіть „надзвичайну неграмотність” (Володимир Голобородько). І як висновок: „В історичних романах Іван Ле висловлював ненависть до всього польського й національного... Композиційно його романи слабкі. Історичної цінності не мають: фактичний матеріал переплутаний, нема об'єктивності. Це антиукраїнський письменник. Під маркою пролетарського інтернаціоналізму проповідував російський шовінізм”. Суворішого вердикту годі уявити...

Залишмо такі присуди на совісті цих авторів, але спробуймо висловити бодай кілька власних зауваг...

Іван Леонтійович писав про трудові звершення, але хіба грішив проти реальності? Адже складний для тодішньої держави період – це не тільки голод і репресії, а й досягнення, що дозволили Україні стати однією з найрозвиненіших країн світу.

У своїх творах віддавав перевагу класовому чиннику, так і це абсолютно закономірно, з огляду на його походження. Син безземельного селянина-грабаря, він із восьмирічного (!) віку – на заробітках: пастух громадської худоби, коногон на криворізькому руднику, грабар, палітурник, покрівельник, тесляр, технік на будівництві залізниці. А ще й бойове хрещення отримав на фронтах Першої світової і громадянської воєн. На власному досвіді відчув увесь тягар соціальної несправедливості. І зрозуміти позицію І. Ле, гадаю, допоможе зізнання українського державного діяча і письменника (аж ніяк не представника соцреалізму) В. Винниченка. Причину негативного ставлення до нього української еміграції (і членів Центральної Ради) Володимир Кирилович убачав у розходженнях поглядів на питання визволення України, зумовлених соціальним статусом опонентів.

„Маси не пішли за Центральною Радою. Большевицькі гасла „Земля – селянам, фабрики робітникам” переважили гасло „Хай живе Україна!”. В керівних органах Центральної Ради більшість належала представникам таких соціальних угруповань, які на самих собі безпосередньо не відчували гостроти соціально-економічних моментів: учителі, адвокати, урядовці, сини поміщиків, фабрикантів, священників... Я – син робітничо-селянської родини. Я прийшов до Центральної ради від плугів, сокир, від селянських тайних сходин, від робітничих організацій, від тюрмів, підпілля, від злиднів, утиску, поневолення... І тому я кровно відчував вагу не тільки національного, але й соціально-економічного визволення працівних мас українського народу” (з листа

1928 року до Д. Нитченка – редактора еміграційного видання „Українські вісті” (Березіль, 1993, №7-8, с.55).

І. Ле також прийшов у літературу „від плуга і верстата”. Може, цим пояснюється й ота (якщо вірити редакторам!) „неграмотність” письменника, котрий здобував освіту в поважному, не в юному віці на робітфаці Київської політехніки, і не на філологічному, а на факультеті інженерів будівництва шляхів.

Захоплювався надмірною критикою? А, може, то була принципова, об’єктивна оцінка пересічних творів, яких тоді було-таки чимало? Слід проаналізувати його тодішні рецензії, а не обмежуватися лишень прикрими загальниками. Перекривав дорогу в літературу новобранцям, мовляв, хто молодий вступає до Спілки письменників, то „один бюлетень завжди був перекреслений. Усі знали, чиєю рукою”? Так це не доведено, лише домисли. Бо як же інакше пояснити відвідини незрячого поета Максима Гаптаря в селі Орловці, якого підтримував морально, допомагав повірити у власні сили? Чи факт, озвучений членом НСПУ, професором В. Поліщуком: коли в Черкасах створювалася обласна письменницька організація, для реєстрації якої не вистачало відповідної кількості членів, Іван Ле виписався із Київської спілки й приписався до Черкас? Іван Леонтійович неодноразово навідувався до обласного центру, де бував на заняттях літоб’єднання, зустрічався зі студентами педінституту, виступав на літературних вечорах.

Іван Ле багато в чому був піонером, тобто першим. Перший редактор „Літературної газети” – нинішньої „Літературної України”, органу правління Національної спілки письменників України.

Уперше у прозовій формі звернувся до осмислення постаті відомого козацько-селянського ватажка Северина Наливайка. Над романом „Наливайко” письменник почав працювати з 1929 року. Він розробив план семитомної серії романів під назвою „Україна”. Перший том серії – роман „Наливайко” – друкувався в журналах протягом 1937-1938 років, а в 1940 виданий окремою книгою. Про виникнення свого задуму І. Ле пізніше, у 1966 році, сказав у виступі перед студентами Київського інституту культури: „Я давно задумав написати семи-восьмитомну епопею про боротьбу нашого народу за свою свободу і незалежність, за свою державність. Задум цей виник давно, після зустрічі групи українських письменників з Горьким., коли Олексій Максимович радив нам писати романи і повісті про героїчну боротьбу українського народу за своє соціальне і національне визволення. Першою книгою із задуманого мною циклу романів є „Наливайко”.

Другий том присвячений Хмельницькому, уривки з нього під заголовком „Кумася Хмельницька” надруковані на початку 1941 року, інші матеріали для цього та наступного томів загинули в роки фашистської окупації. Тож роман „Хмельницький” побачив світ після двадцяти п’яти років наполегливої праці письменника. Прозаїк збирав матеріал для романів, які б стали продовженням епопеї: „Мазепа”, „Кармелюк”, „Шевченко”, – але не встиг реалізувати задуму.

Симптоматично, що на зорі радянської епохи І. Ле пробував осмислити діяльність видатних діячів української історії, створив образи героїв, у яких сконденсовані кращі риси українського народу, його морально-духовний потенціал. Таким чином, письменник художньо вирішував проблему відновлення та збереження історичної пам’яті як необхідної умови духовності окремої особистості та суспільства в цілому. А пам’ять – як важлива етико-філософська категорія – є енергетичним джерелом, яке підживлює національну свідомість, не дає їй загаснути. „Народ живий, допоки жива його історична пам’ять. Кінчається пам’ять – кінчається нація...” – стверджував письменник Д. Балашов (до речі, городищенські маєтки деякий час належали К. Шуваловій-Балашовій).

Незнищену силу духовної пам’яті як засобу зміцнення національної і патріотичної самосвідомості визнавали навіть одверті вороги людської цивілізації. Фашистський ідеолог Альфред Розенберг стверджував, що достатньо знищити пам’ятники народу, щоб він уже в другому поколінні перестав існувати як нація...

Не впасти в історичне безпам'ятство – такий девіз мав би стати основою нашого сьогоднішнього життя. Схоже, що жителі Городищини намагаються жити за цим принципом, не забуваючи й гідно пошановуючи своїх видатних краян. Тож вельми приємно, що вони не піддалися на новомодні віяння й не прирекли на забуття письменника-земляка (гадаємо, Івана Ле по праву можна вважати таким), адже він любив приїздити в Городище, тут йому гарно працювалося, тут написано чимало творів. Його городищенська садиба стала своєрідним будинком творчості, де писали свої твори В. Сосюра, М. Рильський, О. Фадєєв та ін. У записнику письменника знаходимо такий запис: «Люблю я цей свій будинок, як чудовий стимул до життя! Все це зроблено своїми руками. Тут пройшли кращі роки зрілого життя».

Після смерті письменника цей будинок (з усіма речами, серед яких на особливу увагу заслуговує велика бібліотека), родина безкорисливо віддала під музей.

З нагоди 120-річчя від дня народження письменника 18 березня 2015 року в читальній залі ЦРБ ім. В. Симиренка відбулася літературна вітальня „Співець народної слави”. З вітальним словом до присутніх (а це переважно працівники галузей освіти та культури міста) звернулися начальник відділу інформаційної політики, зв'язків із засобами масової інформації, суспільно-політичних питань та регіональної політики апарату райдержадміністрації Вікторія Забожко, головний спеціаліст сектора культури РДА Валентина Новосад. Про багаті фонди музею письменника, які потребують ретельного дослідження, розповіла головний ініціатор ювілейного зібрання, директор музею Івана Ле Алла Сухорученко, про особливості сучасної рецепції творчості І. Ле йшлося у виступі професора Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького Людмили Ромашенко. Віддали данину шани ювілярові й директор музею С. С. Гулака-Артемівського Олександр Щепак, місцевий поет, засновник поетичного сайту «Натхнення» Олексій Тичко. У заході взяла участь керуюча справами районної ради Оксана Сенецька.

Вельми тішило, що захід проходив у невимушеній атмосфері, без зайвого офіціозу, хоча й виникла предметна дискусія, але без категоричного запалу. Родзинкою урочистостей стало використання новітніх технологій – спілкування по скайпу в мережі Інтернет із земляками Івана Ле – мешканцями села Придніпровське (Мойсинці) Чорнобаївського району, зокрема з краєзнавцем Раїсою Омелечко та місцевими поетами, які шанобливо бережуть пам'ять та популяризують творчість свого земляка.

Тож хотілося, аби владні структури доклали зусиль і віднайшли кошти, щоб у належному вигляді зберігати музей-садибу Івана Ле: адже тут досі немає опалення, що може призвести до руйнування безцінних експонатів (їх налічується 7377 екземплярів). А це й рукописи автора, різноманітні підготовчі матеріали до творів, його власні книги й цінні раритетні видання, предмети одягу та побутові речі, які пам'ятають свого господаря.

Пригадується, як під час перших відвідин музею вразило його облаштування (тоді екскурсію особисто для автора цих рядків провів тодішній директор музею Валерій Тараненко). Тут усе залишилося таким, як за життя письменника: у кабінеті – письмовий стіл із портативною друкарською машинкою, шафи із книгами й паперами, старовинне піаніно, на якому господар любив грати; ретро-диван у кімнаті для відпочинку і... набір будівельно-столярних інструментів у майстерні письменника-інженера. Усе це створювало дивовижно-неймовірну ауру, так що неодмінно захотілося попрацювати в затишному робочому кабінеті автора, на що отримала згоду дирекції музею (запланувала цю розкіш на близьку чи віддалену перспективу).

Письменник, який своїми творами пробуджував національну історичну пам'ять, сам по праву заслуговує на пам'ять і вдячність нащадків. Про те, що творчість Івана Ле продовжує цікавити не лише читачів, а й дослідників, засвідчує кандидатська дисертація Лесі Сакаль-Лісніченко „Еволюція художнього бачення образу Северина Наливайка в українській літературі XIX-поч. XXI ст.” (2014), на автореферат якої довелося писати відгук. Молода дослідниця, порівнюючи твори інших письменників про козацького ватажка з відомим романом Івана Ле, віддає перевагу останньому, указує на появу в нього, як першопрохідця, новітніх наслідувачів: „І. Ле, апелюючи до образу Наливайка в однойменному історичному

романі (1940), дотримується класичних взірців соцреалізму... Запропонований В. Кулаковським образ (1978) позначений спробами автора відійти від соцреалістичних рис у змалюванні героя. Однак його твір мав меншу популярність, ніж роман І. Ле, насамперед через відсутність пафосу й сюжетної динаміки... Творчим переспівом роману І. Ле є роман у віршах А. Гудими „Северин Наливайко” (1995)”.

Поверталася з Городища, куди мене запросили організатори ювілейного дійства, у піднесеному настрої: зустрілася з одногрупниками (одна з них – Надія Коваль учительоє в Городищі), згадали студентську юність, поспілкувалася з однодумцями про нетлінне і вічне – Її Величність Культуру... Але, на жаль, поїздка Городищиною і Смілянщиною викликала й невтішні думки: побачила закинуті ферми, розбиті дороги, завали сміття на узбіччях, облуплені пам’ятники воїнам-визволителям у селах. А так хочеться, щоб стала реальністю художня мрія Івана Ле – квітучі українські села і міста...

Одержано редакцією 22.05.2015 р.
Прийнято до публікації 27.05.2015 р.

УДК 801.07

Василь ПАХАРЕНКО

МИСТЕЦТВО РОЗКОДУВАННЯ «КОБЗАРЯ»

Поступово у літературознавстві стає загальноновизнаною теза про те, що саме інтенція тексту має бути визначальною в науковій інтерпретації (У. Еко). Єдиний спосіб перевірити істинність нашого трактування – це звірити домисел з текстом як зі зрощеною цілістю. Такий метод походить ще від Августина й полягає в тому, що пояснення одного фрагмента тексту приймається тільки тоді, коли воно підкріплюється змістом іншого фрагмента. Але застосовувати цей підхід на практиці виявляється вельми непросто – для цього треба володіти спеціальними знаннями й навичками, а крім того, витонченим чуттям слова, художньою інтуїцією. Очевидно, тому текстоцентричний метод не надто поширений, зокрема й у шевченкознавстві.

Досить системно й успішно вдавалися до нього на межі XIX–XX ст. С. Смаль-Стоцький, у середині XX ст. – М. Коцюбинська. Сьогодні одним із найпоследовніших його прихильників і популяризаторів є професор Кіровоградського педагогічного університету ім. В. Винниченка Григорій Клочек.

Серйозним підсумком його дотеперішніх шевченкознавчих студій стала недавня монографія «Шевченкове Слово: спроби наближення»¹. Книжка складається з вісімнадцяти статей, писаних, переписуваних, доповнюваних, видозмінюваних (за принципом палімпсеста) у різні роки, проте лише тепер, трансформувавшись у розділи єдиної праці, вони здобули свою викінченість і цілість.

Автор уміло поєднує, зрівноважує дві дослідницькі «оптики»: сказати б, «телескопічну» – узагальнювально-теоретичну і «мікроскопічну» – текстуально-практичну. У вступі він чітко окреслює мету праці: передати читачам свій досвід «збудженого» сприймання енергетики поезій «Кобзаря», розкриваючи у такий спосіб супергеніяльність Шевченкового тексту, його елітарність.

Відтак коло адресатів студії максимально широке: від сивочолого професора, аспіранта й учителя-словесника до студента-філолога, що тільки готується до викладацької роботи. Також автор висловлює надію «поспілкуватися просто з читачем, який любить поезію Шевченка і прагне її якомога глибше зрозуміти» (с. 5).

¹ Клочек Г. Шевченкове Слово: спроби наближення / Г. Клочек. – Кіровоград: Імекс – ЛТД, 2014. – 416 с.